

HANDBLAGGET

nr 3/2003

Hemslöjdsföreningen Sörmland

Nock Ragg Rya – Det glänser om ullen

Faktoriet, Eskilstuna museer. 20 september – 26 oktober.

Öppet tisdag – söndag kl 11 – 16.

Uställningsproducenter: Föreningen Sveriges Hemslöjdskonsulenter UllMa.

Hemslöjdsföreningen Sörmland och Eskilstuna museer

Vandringutställningen Nock Ragg Rya är resultatet av två utvecklingsprojekt som har genomförts av läns-hemslöjdskonsulenterna i textil slöjd i Kalmar, Stockholms, Uppsala, Västra Götalands och Örebro län.

Ryaprojektet

Det började med Ryaprojektet inför den stora slöjduställningen på Liljevalchs konsthall i Stockholm 1998. Hemslöjdskonsulenter, väverskor och spinner Skor från resp län arbetade med analys av gamla ryor, provspinning och provvävning. Syftet var att lyfta fram lokala ryatraditioner och visa ryans ursprungliga funktion, mönster och användningsområden samt analysera tekniker och material.

UllMa-projektet

Ur Ryaprojektet växte ullmaterialprojektet UllMa fram. Man ville att de handspunna garnkvaliteterna skulle komma i maskinell produktion. Av ull från svenska lantrasfår och med utgångspunkt från Ryaprojektets handspunna garnar spinner nu Wålstedts Textilverkstad AB i Dala Floda fem olika kvaliteter med namnet UllMa-garnet.

Uställningen

I vandringutställningen visas de tre-ton nya ryor, för bädden eller golvet, som togs fram i projektet. Dessutom kan man se en hel del andra föremål,

vävda av UllMa-garnerna. I Eskilstuna kompletteras utställningen med gamla sörmländska ryor, en rya från Kavajersflygel på Gripsholm, en från Eskilstuna museer och tre ryor från Sörmlands museum.

Länshemslöjdskonsulent Lille-Mor Boman har undersökt de sörmländska ryorna ur ett etnologiskt perspektiv, se nästa sida. Elisabet Jansson har gjort en teknisk analys av ryorna från Sörmlands museum. Detta arbete har resulterat i vävsedlar, ”grundrecept”, för den som vill göra egna experiment hemma. Man kan också testa att väva själv i de vävstolar som finns uppsatta i utställningen. Framförallt ska man passa på att se de gamla ryorna och kanske få impulser till eget skapande.

Boken

I boken med samma namn som utställningen, Nock Ragg Rya – Det glänser om ullen, kan man läsa bl a om ryans historia, om får och om ull. Det finns också vävsedlar för den som vill väva själv.

Erbjudande till Hemslöjdsföreningen Sörmlands medlemmar: Köp boken till medlemspris! Betala 220 kr istället för ordinarie pris 275 kr. Boken beställs senast 10 september hos hemslöjds-konsulent Elisabet Jansson (tel 0155-26 11 35, 070-626 15 14, elisabet.jansson@hemslöjd.org) och hämtas i museibutiken på Faktoriet.

Program

Vernissage

20 september, kl 12.00

Landsantikvarie Håkan Liby inviger utställningen och ger en historisk tillbakablick på ryan som brukstextil

Ryacafé för alla åldrar

8 oktober, kl 18-21

Visning, ryaslöjd och prova-på

Spinnille

12 oktober, kl 10-16

Ledare: Lena Hammarlund.

Se text.

Delagaravgift: 150:-

Fungerande spinnrock medtages. Skriftlig anmälan - senast 30 september

Fåret, ullen och tråden

19 oktober, kl 14

Föredrag av Sven Wålstedt. Se text.

Delagaravgift: 50:-

Skriftlig anmälan - senast 10 oktober

Samarr. med Studieförbundet Vuxenskolan

Anmälan är bindande och skickas till:

Hemslöjdsföreningen Sörmland,
Elisabet Jansson,

Box 571,

611 10 Nyköping.

E-post

elisabet.jansson@hemslöjd.org

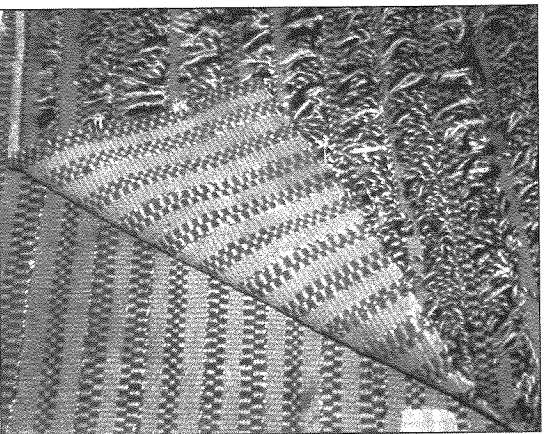
Ange Spinnille och/eller Rya-föredrag / namn / adress / tel

Den sörmländska ryan – värmande täcke i både slott och koja

Under det gångna året har jag haft förmånen och nöjet att studera sammanlagt arton sörmländska ryor. Några värmda kammarijungefur och kammarpiger i kavaljersflygelh på Gripsholm under Gustav III:s tid. Andra prydde sin plats i sängarna hos välbeställda bönder i början av artonhundratalet. Ytterligare ett tacks berättar varför östersjöfiskarna värmda sig under båtyr forfarande vid slutet av artonhundratalet.

Finns det något samband mellan ryornas form och det sociala sammanhang i vilket de tillverkats och använts? Vad gömmer sig under ryatäckena av dolda sociala värderingar? Dessa frågor har varit centrala för min undersökning. Särskilt stor uppmärksamhet har jag ägnat ryorna i kavaljersflygelh på Gripsholms slott eftersom dessa hittills inte varit föremål för textil forskning.

Ryastudien har genomförts med projektstöd från Estrid Ericsons Stiftelse och resultatet redovisas i en B-uppsats i etnologi vid Högskolan i Gävle.

Ovan. SLM 3203 Slitrya i inslagsrips med gul botten och tvistbänder i mörkbrunt och naturvitt.

Copyright: Sörmlands museum
Fotograf: Lille-Mor Boman

T h. SLM 3204 Slitrya i rosengång.
Bortenväven består av femton bänder i kontrasterande värtfärger.

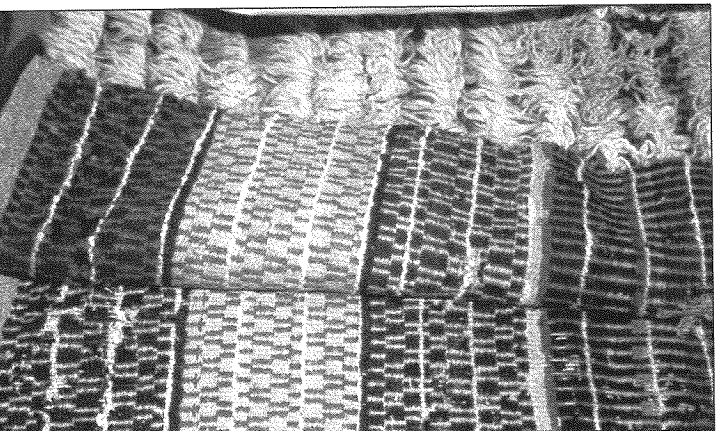
Copyright: Sörmlands museum
Fotograf: Lille-Mor Boman

Ryan på golvet

När vi idag hör talas om ryor ser de allra flesta framför sej en mönstrad ylle matta med lugtig yta. En av de första moderna ryamattorna vävdes 1917 av Svensk Hemslojd efter mönstret komponerat av Märta Gahn. Under åren 1917-1932 vävde föreningen en ansenlig mängd ryamattor. Viktiga som inspirationskällor var de äldre prydnadsryor som Lili Zickerman inventerat och fotograferat. Vid början av 2000-talet är ryan åter aktuell som brukstextil. På initiativ av Sveriges hemslojds konsulenter och Wålstedts textilverkstad har nya ryagarnor och ryamattor utvecklats. Genom vandringsutställningen Nock Ragg Rya har denna produktutveckling börjat få genomslagskraft.

Ryan som sängtäcke

Sett i ett längre tidsperspektiv är den vävda och knutna ryans prydnadfunktion som golvmatta mycket kort. Historiska urkunder ger belägg för att ryan dessförinnan i mer än sexhundra år gjort tjänst som värmande täcke. Först under 1800-talets senare hälft ersattes allmogens ryatäcken med

stickade vaddtäcken. Den forskare som framför andra ägnat sig åt den svenska ryan är Vivi Sylwan. I hennes avhandling "Svenska ryor" från 1934 beskrivs tre sörmländska ryor som finns bevarade på Sörmlands museum och Nordiska Museet. "Svenska ryor" har varit utgångspunkt för min undersökning.

Slitryor och prydnadsryor

Slitryan anses efterlikna skinnfällan och har använts med den värmande luggen vävd nedåt i bädden. Luggsidan har som regel en sparsam mönstring medan slätsidan i allmänhet varit mönstervävd och haft en representativ och prydnad funktion. De bevarade slitryornas bottenvävar är vävda i tekniker som rosengång, tvist eller andra mönstrande tekniker med inslag i olika färger. Läns museets slitryor med beteckningen SLM 3203 och 3204 är sådana exempel.

Prydnadsryans lugg däremot, har i stället blivit den brokigt mönstrade uppsidan. Den har enbart haft en representativ funktion och kunde användas som paradtäcke i brudsängen. Prydnadsryan kom i bruk i adliga kretsar efter trettioåriga kriget och blev vanlig i borgerliga miljöer under 1700-talet. I välbeställda bondemiljöer anammades den under artonhundratalets första hälft. Dessa ryor vävdes med fint garn och korta nockor för att mönstren skulle framträda bättre. Märkdudkar har spelat en viktig roll som mönsterförlagor. En sörmländsk märkdudksrya finns på Nordiska Museet och har inventarienummer 149 293. Nockorna bildar årtalet 1742 och givaren kom från Strängnäs. Ytterligare en sörmländsk prydnadsrya finns på Eskilstuna museer med årtalet 1821 inknutet i ryans överkant.

Båtyr

Slitryan har i allmogemiljö framför allt haft betydelse som vardagligt enkel brukstextil. Den har under lång tid

också använts av sjöfarare och fiskare därför att den tålde fukt och väta bättre än skinnfällan. Den torkade snabbare och bibehöll sin smidighet. Att dröja kvar vid fiskegarnen över natten var ett vanligt förfaringssätt vid fiske med långsamma båtar i äldre tid. Det förklarar att östersjöfiskarna fortfarande under 1800-talets senare del använde ryor att rulla in sig i när de låg och väntade i de öppna skötbåtarna. Av den anledningen är båtryan som regel bredare än sängryan. På Sörmlands museum finns en vardagligt enkel båtrya. Den är vävd i kypert och har inventarienummer 6348.

Ryor på Gripsholms slott

Den som besöker kavaljersflygeln på Gripsholm finner ett antal mycket enkla kalkhårssyor upplacerade i betjäningens sängar. Ryornas enkelhet står i stark kontrast till de inre gemakens kattunfodrade sidenäckan avsedda för Gustv III:s hovfolk. Eftersom kavaljersflygelns ryor inte är omnämnda i tidigare forskning har det kännas angeläget att noggrant dokumentera de tretton ryor som finns kvar. Tillsammans med mina två projektmedarbetare, Margareta Degerman och Elisabet Jansson, har jag därför vävtekniskt, färgnings- och materialmässigt dokumenterat kavaljersflygelns tretton ryor. Syftet med detta var att skapa ett referensmaterial för eventuell fördjupad forskning. Kungliga husgerådskammaren, Gripsholms slott och Slottsarkivet har därvid varit ytterst tillmötesgående.

Höstull, lödja och kalklugg

Fårens höstull ansågs vara den bästa och har i allmänhet spunnits oblandad till nockgarn i de finare ryorna. Garn av sådan fin ull har även använts till botteninslag i några av de bevarade slitryorna. Lödjan, den sämre vårlullen, spans vanligen som inslag i ryornas bottenvävar. Buk- och lårullen var kort, tovig och smutsig och ansågs som den sämsta kvaliteten. Den var brun och sammanfiltad och spans till-

sammans med nöthår som köptes sackvis från garverierna. Nöthåret var starkt bemängt med kalk och måste först piskas för att bli befriat från kalkdam. Det kallades kalkhår eller skinnato. Garnblandning av ull och kalkhår användes som botteninslag i vardagligt enkla slitryor. Kalkhårspåden blev alltid antörtrodd åt fattiga gummor som åtog sig sådant arbete för att förtjäna sitt uppehälle. Metallarbetaren Gustav Eriksson berättar om kalkhårsspånad i Åker och Rekarnes härad under 1800-talets första hälft. *"Kardor fingo bondgummorna tillsläppa själfva och var det i sanning ett svårt göra ty kalken lad sej på bröstet."* (Eriksson 1990:41, 45, 60)

Lille-Mor Boman

Uppsatsens titel: *Den sörmländska ryan – värmande täcke för både rik och arm*. Högskolan i Gävle. Vårterminen 2003. Författare: Lille-Mor Boman. Handledare: Håkan Liby. Uppsatsen kostar 150:- inkl moms och finns till försäljning i utställningen. Den kan även beställas på adress: Läns-hemslöjdskonsulent Lille-Mor Boman, Box 571, 611 23 Nyköping (porto tillkommer).

Domestikrum med slitrya. Kavaljersflygeln invid Gripsholms slott.

Copyright: Kungl. Husgerådskammaren

Fotograf: Sven Nilsson

Att spinna för hand...

En av de skickliga spinnerskor som deltog i utvecklingsarbetet i Ryaprosjektet var Lena Hammarlund. Den 12 oktober leder hon ett spinnigille på Faktoriet, i anslutning till ryautställningen. Då kan alla som spinner ullgarn på spinnrock och/eller slända friska upp sina kunskaper och lära sig mer. Lena är textilarkeolog. Med historiska textilier som utgångspunkt har hon specialiserat sig på "luggiga" textilier och på ullfibers spinning, tvinning, snodd och fixering. På spinnigillet delar hon med sig av sina erfarenheter, liksom på en kurs på Ökna senare i höst, 15 -16 november. Se kalendariet!

...och att spinna på maskin

Sven Wålstedt är tredje generationen som arbetar med får, ull och spinning på Wålstedts Textilverkstad. Hans farföräldrar Lennart och Mary Wålstedt slog sig ner i Dala Floda vid Västerdalälven 1918. Då hade den gamla svenska fårstammen nästan dött ut. Den hade korsats eller helt ersatts med importerade raser och resultatet hade blivit en drastisk förändring av ullen. Lennart Wålstedts livsuppgift blev att rädda spillromna av det svenska lanttåsåret och avla fram ett får med den gamla fina ullens kvalitet. Hustrun Mary, utbildad på Konstfack, förvandlade ullen till garn och textiltill konsthandverk. Hon hade hjälp av Floda-kullor, som spann och vävde för hand. Intresset för Wålstedts fina garner växte och efter ett par decennier började sonen Lars, Svens pappa, experimentera med spinnmaskiner. Experimenten ledde fram till dagens småskaliga maskinspinneri, där teknik kombineras med en unik materialkänsla och stor hantverksskicklighet. Sven Wålstedt berättar mer på Faktoriets den 19 oktober.

Sörmlands museum
Arkiv&Bibliotek
Box 314
611 26Nyköping

Ung Slöjd

För dig mellan 13 o 25 år

Nyköping

Hantverksgymnasiet

Onsdagar kl 17.00 – 20.00

- 17 sept Hastkorgar
- 15 okt Luffarslöjd
- 12 nov Smycken & grannlåt
- 10 dec Julislöjd

Katrineholm

Ängeln

Torsdagar kl 17.00 – 20.00

- 18 sept Hastkorgar
- 16 okt Luffarslöjd
- 13 nov Smycken & grannlåt
- 11 dec Julislöjd

Oxelösund

Biblioteket

Torsdagar kl 17.00 – 20.00

- 25 sept Hastkorgar
- 23 okt Luffarslöjd
- 20 nov Smycken & grannlåt
- 11 dec Julislöjd

Slöjdcaféer

För alla åldrar

Eskilstuna

Faktoriet, Eskilstuna museer

Onsdagar kl 18.00 – 21.00

- 10 sept Luffarslöjd
- 8 okt Rycafé
- 12 nov Kniv & färskt trä
- 10 dec Julislöjd

Samarr. med Eskilstuna museer

Nynäs slott

5 okt Slöjdcafé med äppeltema kl 11 - 15

Samarr. med Landstinget Sörmland Jord och skog

Utställning

Knyplingar och spetsigheter

25 okt – 23 nov

Pelles Lusthus, Nyköping
Marie Gunnarsson, knypplade installatio-
ner. Provinsiel knyppling från Skåne,
Blekinge, Hälsingland, Dalarna. Vadstena-
spetsar. Sydda spetsar.
Samarr. med Sveriges textila hemsjölds-
konsulenter och Pelles Lusthus

Kurser

Tovning

Lärare: Agneta Isaksson

Tid: 4-5 okt kl 9-17

Plats: Slöjdverkstaden på Ökna, Tystberga
Kostnad: Medlem 750:- /icke medlem 950:-
/Ungdomar (13-25 år) 400:-
Anmälan – senast 12 sept

Trådslöjd/luffarslöjd

Lärare: Ebba Tannlund

Tid: 4 okt

Plats: Åsa Folkhögskola
Kostnad: 500:- /Ungdomar (13-25 år) 200:-
Anmälan – senast 15 sept

Äldre måleritekniker

Lärare: Tom Granath, målarmästare

Tid: 11-12 okt

Plats: Slöjdverkstaden på Ökna, Tystberga
Kostnad: Medlem 900:- /icke medlem
1100:-/ Ungdomar (13-25 år) 400:-
Anmälan – senast 20 sept

Tillverka granrotskorgar

Lärare: Erna-Lill Lindén, korgslöjdare

Tid: 11 okt samt 8-9 och 22-23 nov

Plats: Oxstallet, Nynäs slott
Kostnad: Medlem 1600:- /icke medlem 1
800:- /Ungdomar (13-25 år) 600:-
Samarr. med Landstinget Sörmland Jord
och skog samt SHR
Anmälan – senast 20 sept

Spinning av svensk lantrasull, fördjupningskurs

Lärare: Lena Hammarlund

Tid: 15-16 nov

Plats: Slöjdverkstaden på Ökna, Tystberga
Egen fungerande spinnrock medtages
Kostnad: Medlem 750:- /icke medlem 950:-
/Ungdomar (13-25 år) 400:-
Anmälan – senast 24 okt

Anmälan

Textila kurser:

0155-26 11 35, 070-626 15 14

E-post: elisabet.jansson@hemslojd.org

Trä och metall:

0155-26 15 07, fax 0155-26 15 95

E-post: helena.aberg@hemslojd.org

Kursarrangör

Hemsjödsföreningen Sörmland. Kurserna
anordnas om tillräckligt många anmälter sig.
Kostnader för material och ev studiebesök
tillkommer. Kursavgiften återbetalas vid
inställd kurs, vid återbud tidigare än tre
veckor före kursstart och vid sjukdom
mot uppvisande av läkarintyg.

Logi

I anslutning till vår slöjdverkstad på Ökna
finns övernattingsmöjligheter. Bokning
görs i samband med kursanmälan. För
övernattnig på Nynäs kontakta Inger
Nilsson på tel 0155-26 15 10

Kom med även du!

Som medlem i vår förening får du Handla-
get direkt hem i brevlådan fyra gånger per
år. Du får även rabatt på våra kurser och
medlemsrabatt vid prenumeration på
tidskriften Hemslöjden.

Enskild medlem 160:- Familjemedlem 100:-
Ungdom (13-25 år) 100:-
Postgiro 175059-5 Hemsjödsföreningen
Sörmland
Ange namn / adress / tel / medlem 2003

Aktuell information hittar du även på vår hemsida www.hemslojd.org/sormland

Hemsjödsföreningen Sörmland
Box 571, 611 10 Nyköping
www.hemslojd.org/sormland

Länshemsjöldskonsulent, textil
Lille-Mor Boman/vikarie Elisabet Jansson
TEL 0155-26 11 35 MOBIL 070-626 15 14
elisabet.jansson@hemslojd.org

Länshemsjöldskonsulent, trä&metall
Helena Åberg
TEL 0155-26 15 07 MOBIL 0709-46 15 26
FAX 0155-26 15 95 helena.aberg@hemslojd.org